

ZEUL HELIOS – IMAGINE, MESAGER ȘI SUPLEANT AL UNULUI ÎN VIZIUNEA TEURGICĂ A ÎMPĂRATULUI IULIAN

Adriana NEACȘU¹

Abstract: *Concerned to find the most suggestive correspondences between the traditional gods of the Graeco-Roman pantheon and the concepts of Neoplatonic philosophy, the Emperor Julian focused his attention on the Sun God, Helios. Due to his double dimension, the visible one, and the invisible one, expression of the divine essence, the God Helios is, from Julian's perspective, the ideal candidate to exemplify the parallelism between sensible world and supersensible world, and to demonstrate their deep unity.*

In the hymn that Julian dedicated to him, God Helios takes over all the functions of the One or the Good, that is, of the Principle, which, due to its status as Absolute, cannot come into direct contact with the lower levels of reality, but only through mediation. For this, the One creates Helios, who is its own image, the reality closest to itself and able to act on its behalf, as if it were acting itself. Helios is somewhat like Hermes, the messenger of Father Zeus to all the other gods, but, at the same time, he is the eminently active arm of Zeus, for the message is identical with the deed.

In fact, when Julian attributes to Helios all divine virtues, when he gives him the title of "King", with direct reference to his role as symbol of imperial power, he tries to transfer to him, and to the whole system of traditional gods, the aura of majesty and all the authority that the Empire still had in the eyes of its subjects and, in this way, to help stop the decline of the old religion and the rise of Christianity.

Keywords: *Emperor Julian, God Helios, the One, the Good, Neoplatonism, theurgy, the intelligible world, the sensitive world.*

Iulian – împărat și neoplatonist teurg

La jumătatea veacului al patrulea al erei noastre, la aproape o sută de ani de când Plotin a început să își scrie tratatele care vor forma ulterior celebrele *Enneade*, și după ce Iamblichos i-a imprimat neoplatonismului o turnură accentuată spre teurgie, școala a reușit să-l atragă în rândurile sale

¹ University of Craiova, Romania.

pe tânărul Flavius Claudius Iulianus², acela care va deveni ultimul dintre împărații romani puternic atașați deopotrivă de ideea înțelepciunii filosofice și de religia politeistă³, cea care dominase timp de milenii întreaga viață spirituală și culturală a antichității greco-romane.

De fapt, atașamentul acestuia față de zei nu mai constituia în epoca respectivă deloc o normalitate, ba chiar dimpotrivă, a fost o adevărată surpriză, dat fiind faptul că familia imperială din care el făcea parte trecuse la creștinism deja de aproape o jumătate de secol⁴, iar, prin urmare, Iulian a fost crescut el însuși conform preceptelor acestei noi credințe⁵ care, nu peste multă vreme, la sfârșitul aceluiași veac al patrulea, va fi impusă în calitate de singură religie oficială în stat⁶.

Deocamdată însă, acest deznodământ părea să nu reprezinte o fatalitate, așa încât Iulian, sfidând destinul, convins că viitorul era în continuare de jucat, a încercat să restabilească vechea ordine spirituală, pe care o considera singura perfectă, deopotrivă rațională și morală, a cărei răsturnare credea că n-ar conduce decât la haos și, prin urmare, la cele mai mari nenorociri atât pentru oameni cât și pentru întregul univers. În acest scop, metodele lui au fost mai puțin cele de constrângere, pe care le avea la îndemână în calitate de împărat, dar pe care le-a folosit cu maximă moderație,⁷ cât mai ales acelea de convingere, făcând apel la argumente și

² Conform mărturiei lui Porfir, Plotin a început să scrie în anul 254, iar Iulian, elev al lui Maximus din Efes, care, la rândul său, îl avusese drept magister pe Iamblichos, a fost inițiat de profesorul său în misterele teurgiei în anul 351, adică la vârsta de douăzeci de ani.

³ De fapt, în afara unor împărați iubitori de filosofie și de filosofi (vezi cazul împăratului Gallienus, protector și prieten al lui Plotin), istoria nu mai cunoaște în acest sens decât un singur caz celebru, cel al împăratului Marcus Aurelius, modelul declarat de viață și de domnie al lui Iulian, cel care urca pe tronul imperial cu exact 200 de ani înaintea acestuia, dar care a avut norocul unei domnii mult mai lungi decât el.

⁴ Constantin cel Mare, unchiul său, s-a creștinat în anul 312.

⁵ În copilărie, educația lui Iulian i-a fost încredințată episcopului Eusebiu de Nicomedia, o rudă a mamei sale, iar Iulian era un foarte bun cunoscător al Bibliei.

⁶ Prin Edictul de la Tesalonic, din 28 februarie 380, semnat de împărații Teodosie cel Mare, Grațian și Valerian al II-lea.

⁷ Iulian nu a interzis creștinismul și nu i-a persecutat pe creștini. Deși a luat măsuri care revigorau cultul zeilor tradiționali și urmăreau centralizarea acestuia, ba chiar i-a favorizat în anumite momente pe păgâni, el a dezavuat atacurile resentimentare

încercând să realizeze un dialog în termeni principali cu adversarii săi.⁸ Aceste argumente i-au fost furnizate de filosofia neoplatonică, cea care, începând cu Porfir, se angajase în lupta teoretică dintre păgânism și creștinism, caracteristică perioadei Antichității târzii⁹, iar odată cu Iamblichos, a dezvoltat un sistem speculativ din ce în ce mai sofisticat pentru justificarea pleiadei de zei care făceau obiectul religiei populare, precum și a practicilor de cult răspândite în întreaga lume greco-romană.

Iulian a aderat plin de entuziasm și în mod necondiționat la această elevată poziție intelectuală, care părea atât de riguroasă și de incontestabilă din punct de vedere rațional, dar care, în același timp, se contura ca o puternică armă politică, capabilă să contracareze principala mișcare de dizidență desfășurată timp de câteva secole în cadrul societății și care era pe punctul să devină dominantă. Această mișcare, creștinismul, era în principal una de natură religioasă, dar Iulian a intuit fără greș că ea pune în pericol însăși baza ideologică a Imperiului Roman și, implicit, instituția imperială. De aceea el a asimilat filosofia neoplatonică în profunzime, deși pe ascuns, încă din perioada formării sale timpurii, iar apoi a promovat-o în permanență, în mod deschis, în paralel cu practicarea sânguincioasă a jertfelor și ritualurilor de tip teurgic, din momentul în care intrat în conflict declarat cu vărul său, împăratul Constanțiu al II-lea¹⁰ și, mai ales, după ce a dobândit puterea imperială¹¹. De fapt,

„Iulian însuși s-a dovedit a fi un teurg soteriologic, cel puțin un adept înflăcărat, chiar dacă nu un practician. El nu era un teurg autorizat, dar avea o oarecare pregătire pentru a aprecia cerințele teoretice ale instituției în creștere

ale păgânilor împotriva creștinilor. De asemenea, reacția lui la batjocura locuitorilor în majoritate creștini, dar frivoli, din Antiohia față de ținuta și modul lui de viață auster, precum și a faptului că purta barbă, nu a fost deloc una dură, ci doar aceea de a scrie un pamflet sau o satiră împotriva lor, intitulată *Misopogon*.

⁸ În afară de opiniile împotriva creștinismului din diverse lucrări ale sale, Iulian a scris un întreg tratat, și anume *Contra Galileenilor*, în care, folosind argumente strict raționale, a combătut religia creștină și a încercat să demonstreze superioritatea celei greco-romane.

⁹ Nu există unanimitate a specialiștilor în ceea ce privește delimitarea precisă a acestei perioade, dar cele mai generoase poziții o plasează între secolele al II-lea și al VIII-lea ale erei noastre.

¹⁰ La începutul anului 360.

¹¹ Iulian a devenit împărat în luna decembrie a anului 361 și a murit în luna iunie a anului 363, la 32 de ani.

a teurgiei. Educația sa în școala neoplatonismului atenian a fost un șoc și o revelație. (...) Teurgii Maximus și Priscus l-au folosit pe Iulian la fel de mult cum i-a folosit și el pe ei. Ceea ce aveau în comun era preocuparea pentru practica misterelor și puterea pe care se așteptau să derive din aceasta.”¹²

Pentru a realiza nivelul implicării lui Iulian în filosofia neoplatonică, trebuie evidențiat faptul că acesta a desfășurat pe plan mental un proces complex de autoclarificare, încercând să înțeleagă prin forțe proprii, pentru a-i lămuri mai bine și pe ceilalți, care sunt mecanismele concrete de funcționare a ordinii universale concepută de către filosofi neoplatonici adepți ai teurgiei, în care zeii comuni se dovedesc a fi similari sau identici cu principiile intelectuale cele mai abstracte, iar tehnicile folosite în cadrul practicilor de cult asigură, la un nivel infinit superior în comparație cu simpla rațiune, comunicarea sufletului teurgului cu aceștia, purificarea și înălțarea lui către divin.¹³

Aceasta este o cheie importantă prin care putem interpreta imnurile pe care Iulian le-a compus în cinstea Cybelei, zeița-mamă a tuturor zeilor, și a Zeului Soare. Chiar dacă ele sunt, la o primă privire, lucrări ocazionale, prilejuite de festivitățile populare dedicate anual acestor zeități, este clar că textele respective nu reprezintă acte de reverență gratuite față de ele, și nici măcar simple exerciții de școală, în care principiile ei doctrinare să fie aplicate mecanic, neproblematic, la anumite cazuri concrete.

De fapt, în cadrul lor, chiar dacă se prezintă cu modestie pe sine drept un amator, care are în spate în permanență umbra călăuzitoare a

¹² John P. Anton, “Theourgia – Demiourgia: A Controversial Issue in Hellenistic Thought and Religion”, in Richard T. Wallis, Editor, Jay Bregman, Associate Editor, *Neoplatonism and Gnosticism*, Albany: State University of New York Press, 1992, pp. 21-22.

¹³ La drept vorbind, era clar că majoritatea oamenilor nu erau capabili să înțeleagă și să rezoneze la argumentele filosofice speculative în favoarea politeismului. În mod firesc, Iulian nu putea spera să aibă succes cu argumentația sa decât în cercurile, destul de restrânse, de intelectuali. Dar probabil că el nutrea convingerea că, pe de o parte, aceștia din urmă ar fi avut forța să influențeze masele prin activitatea și exemplul lor (dovadă *Fragmentul dintr-o Scrisoare către un preot*, care vorbește pe larg despre felul în care preoții păgâni trebuie să-și îndeplinească datoria), iar, pe de altă parte, că, înlăturând constrângerile aplicate vechii religii de către predecesorii săi și promovând-o în mod deschis de la înălțimea puterii supreme în stat, masele însele vor reveni destul de ușor la practicile tradiționale de cult.

„inspiratului”¹⁴ Iamblichos, „eroul glorios”¹⁵, „cel iubit de către zei”¹⁶, Iulian regândește termenii filosofiei neoplatonice așa cum îi fuseseră ei predați anterior, urmărind să le confere mai multă concretețe, mai multă vivacitate, mai mult dinamism, iar în felul acesta să îi impună cu o mai mare forță de persuasiune și de impact în fața unor suflete dornice deopotrivă de înțelegere conceptuală și de trăirea experienței intime, inefabile a contopirii cu divinitatea. Dar atunci când face acest lucru, în mod evident, Iulian nu are nicio clipă conștiința vreunei „trădări” sau „devieri” de la doctrină, ci numai pe cea a efortului său permanent de explicitare, precum și a limitelor capacității proprii în acest sens, care, însă, nu îl descurajează vreodată în demersul pe care el îl întreprinde.

„Acest discurs, prietene Sallustius, l-am compus în cel mult trei nopți, în armonie cu tripla putere creatoare a zeului, pe cât posibil așa cum mi-a trecut prin minte. (...) Și să-mi îngăduie puternicul Helios ca și eu să ajung la o cunoaștere nu mai puțin desăvârșită a lui însuși și să-i pot instrui pe toți oamenii, în general, dar mai ales pe cei care sunt vrednici să învețe.”¹⁷

Și, cu siguranță, Iulian se menține în cadrele autentice ale neoplatonismului, doar că își ia libertatea să îi „pună la lucru” principiile în felul său propriu, pentru a le testa capacitatea funcțională în diverse contexte și a le folosi astfel cu cât mai mult succes în vederea atingerii scopului pe deplin împărtășit cu toți reprezentanții târzii ai acestuia: salvarea culturii antice. Pe această cale împăratul-filosof reușește să contureze o viziune originală, care îmbogățește neoplatonismul cu încă un chip distinct și, fără să-i submineze unitatea, contribuie la diversitatea și, implicit, la forța de atracție specifică acestuia.

În cele ce urmează, voi încerca să evidențiez rolul pe care Zeul Helios îl joacă în viziunea teurgică neoplatonistă a lui Iulian, și, ca urmare, să o conturez pe aceasta din urmă din perspectiva lui.

Zeul Helios – rege „secund” al realității

Așadar, preocupat să găsească cele mai sugestive corespondențe între zeii tradiționali ai panteonului greco-roman și conceptele filosofiei

¹⁴ Julian, *Hymn to King Helios, dedicated to Sallust*, in *Complete Works of Julian*, translation by Wilmer C. Wright. Hastings : Delphi Classics, 2017, p. 173.

¹⁵ *Ibidem*, p. 162.

¹⁶ *Ibidem*, p. 173.

¹⁷ *Ibidem*.

neoplatonice, Împăratul Iulian și-a concentrat atenția în primul rând asupra Zeului Soare, Helios, al cărui cult fusese strâns legat de puterea imperială secole de-a rândul înainte de creștinarea lui Constantin cel Mare, unchiul său, și ale cărui serbări încă se mai desfășurau cu mare fast în rândul populației rămasă fidelă vechii religii politeiste.

Datorită dublei sale dimensiuni, cea vizibilă, reprezentată de cel mai spectaculos dintre corpurile cerești, și cea invizibilă, expresie a esenței divine, Zeul Helios este, în viziunea lui Iulian, candidatul ideal pentru a exemplifica paralelismul dintre lumea sensibilă și cea suprasensibilă, pentru a demonstra unitatea profundă a acestora și pentru a justifica în mod rațional o ordine cosmică perfect coerentă și benefică, asigurată de providența divină, care este unică, dar care, în același timp, este multiplu structurată ca urmare a pluralității zeilor.

De aceea, în imnul pe care Iulian i l-a dedicat, Zeul Helios preia, practic, toate funcțiile Unului sau Binelui, adică ale Principiului, care, datorită statutului său de Absolut, nu poate să intre direct în contact cu nivelurile inferioare ale realității, care îi sunt subordonate, ci numai în mod indirect, prin mediere. Pentru asta, Unul îl creează pe Helios, care este propria sa imagine, realitatea cea mai apropiată sieși și care este capabilă să acționeze în numele său, ca și cum ar acționa el însuși.

„Acest univers divin și cu totul frumos (...) este păzit de Regele întregului univers, care este centrul tuturor lucrurilor care există. El, prin urmare, dacă este corect să-l numim Supra-Inteligibilul sau Ideea Ființei, iar prin Ființă înțeleg întreaga regiune inteligibilă, sau Unul, deoarece Unul pare cumva a fi anterior tuturor celorlalte, sau, pentru a folosi numele lui Platon pentru el, Binele; în orice caz, această cauză necompusă a întregului (...) a produs, ca mediator între cauzele mediatore și intelectuale, creatoare, pe Helios, cel mai puternic zeu, pornind de la sine și sub toate aspectele asemănător cu sine.”¹⁸

Fiind un produs cu totul special al Binelui sau al Unului, Helios are sarcina să mențină unitatea întregii creații, sarcină care este la fel de importantă ca și procesul creator, căci ea exprimă trăsătura esențială a Unului și menține creația sub semnul Unului. Astfel, Unul poate să își exercite controlul deplin asupra creației, care rămâne, în permanență, cuprinsă de către Unu, etalându-se în limitele acestuia și fără să treacă vreodată dincolo de el.

¹⁸ *Ibidem*, p. 148.

„Deci, la jumătatea distanței dintre această dublă perfecțiune uniformă – vreau să spun că un fel de unitate menține împreună într-un tot ceea ce există în lumea inteligibilă, în timp ce celălalt fel de unitate unește toate lucrurile din lumea vizibilă într-una și aceeași natură perfectă – între acestea, spun eu, se află perfecțiunea uniformă a Regelui Helios, stabilită printre zeii intelectuali. (...) Așadar, aceste existențe, care sunt două cauze de legătură, una în lumea inteligibilă, în timp ce cealaltă apare în lumea percepției senzoriale, Regele Helios le combină într-una singură, imitând puterea sintetică a celei dintâi printre zeii intelectuali, având în vedere că el pornește din ea și subzistă înaintea celei din urmă, care se percepe în lumea vizibilă.”¹⁹

Helios este, oarecum, asemenea lui Hermes, mesager al Tatălui Zeus către toți ceilalți zei, dar, în același timp, brațul eminent activ al acestuia, fiindcă mesajul este totuna cu înfăptuirea. De aceea el parcurge fără niciun fel de opreliște toate nivelurile de realitate, toate cele trei lumi evidențiate de Iulian (și preluate de la Iamblichos): inteligibilă, inteligentă și sensibilă, acționând peste tot cu autoritate incontestabilă și constituindu-se ca un veritabil liant, deopotrivă pe orizontală și pe verticală, atât în interiorul fiecărei lumi cât și în mod transversal, de la una la celelalte, fiindcă „natura lui intermediară, în diferitele ei forme, este legată atât de cel mai înalt, cât și de cel mai de jos”²⁰.

Pentru a face cât mai verosimilă și credibilă această performanță, Iulian îi conferă lui Helios virtuți superioare de metamorfoză, așa încât el se poate adapta fiecărui nivel de realitate în interiorul căruia acționează. Făcând parte, de drept, din categoria zeilor inteligenți, aflată la mijloc între zona sensibilă și cea inteligibilă, Helios se manifestă cu aceeași forță atât în ultima dintre lumi, în calitate de Zeu Soare vizibil, cât și în cea dintâi, căci substanța lui este aceeași cu substanța Unului, de vreme ce el este „cel care din veșnicie a pornit din substanța generatoare a Binelui”²¹. Apropierea dintre Principiu și Helios, imaginea celui dintâi, este atât de mare, încât Iulian, la începutul imnului, vorbește despre Soarele vizibil ca fiind Helios „al treilea ca rang”²², ceea ce arată că, la nivel inteligibil, el aproape că îl identifică pe Helios cu Binele sau Unul.

¹⁹ *Ibidem*, p. 155.

²⁰ *Ibidem*, p. 154.

²¹ *Ibidem*, p. 172.

²² *Ibidem*, p. 149.

Cu toate acestea, identitatea lor nu este perfectă, așa încât, de fapt, în spatele capacității prodigioase de generare și de coeziune a lui Helios stă forța supremă, inepuizabilă a Unului. Numai că acesta trebuie să își mențină detașarea față de tot ceea ce urmează după sine și să rămână discret, în umbră, lăsându-și substitutul să guverneze „la vedere” întregul univers. În felul acesta Iulian scurtcircuitează²³ procesul neoplatonician tipic: ordonat, în trepte, de trecere de la nivelurile superioare de realitate la cele inferioare, și apoi în sens invers, înlocuindu-l cu un permanent du-te-vino, în toate direcțiile, al unei singure ființe privilegiate în raport cu toate celelalte: Zeul Helios, imaginea Principiului, adevărata cauză eficientă a lumii.

„Atunci trebuie să declarăm că Regele Helios este unul²⁴ și provine dintr-un singur zeu, chiar din lumea inteligibilă care este ea însăși una²⁵; și că el se află în mijlocul zeilor intelectuali, poziționat în mijlocul lor prin orice fel de mijlocire care este armonioasă și prietenoasă și care se unește cu ceea ce este despărțit; și că el reunește într-unul pe ultimul și pe cel dintâi, având în

²³ La rândul său, Andrew Smith vorbește despre o „telescopare” în cadrul *Imnului către Regele Helios*. Dar el vede în asta o încercare a lui Iulian de a-i conferi diverse atribuții Unului, plasându-l, pe rând, pe diverse paliere ontice inferioare, dar menținându-l, în același timp, pe planul absolut transcendent. (Andrew Smith, „Julian’s *Hymn to King Helios*: the economical use of complex Neoplatonic concepts”, Nicholas J. Baker-Brian and Shaun Tougher *Editors*, *Emperor and Author. The Writings of Julian the Apostate*, Swansea: The Classical Press of Wales. 2012, pp. 229-237) Însă, din punctul meu de vedere, Unul, în niciun caz, nu „coboară” din sfera sa absolută, tocmai pentru că atribuțiile sale multiple sunt preluate de către Helios, zeul cu cea mai mare mobilitate, care intervine cu aceeași forță, promptitudine și dezinvoltură în toate zonele subinteligibile.

²⁴ Am renunțat la scrierea cu majusculă a lui „one”, din traducerea folosită, care riscă să sugereze o identificare nepotrivită a lui Helios cu Unul, în condițiile în care imediat mai jos Helios este postulat ca o realitate derivată.

²⁵ Am renunțat și aici la scrierea cu majusculă a lui „one”, care ar sugera o identificare, de data asta, a lumii inteligibile cu Unul. Or, chiar dacă această lume este una singură, și ea este tot o creație a Unului, ulterioară lui. Dar, dată fiind apropierea ei foarte mare de Unu, lumea inteligibilă poate fi înțeleasă ca o zonă care gravitează în jurul acestuia, Unul fiindu-i centrul. În aceste condiții, Iulian poate să spună, vorbind într-un limbaj mai puțin riguros, că Helios provine dintr-un singur zeu aflat în lumea inteligibilă, înțelegând prin acest „zeu” pe Unul. În realitate, Helios provine din Unu, dar acesta este situat de drept în zona supraineligibilă.

propria persoană mijloacele de deplinătate, de legătură, de viață generativă și de ființă uniformă; și că pentru lumea pe care o putem percepe el inițiază binecuvântări de tot felul, nu numai prin intermediul luminii cu care o luminează, împodobind-o și dându-i splendoarea, ci și pentru că el cheamă la existență, împreună cu el însuși, substanța îngerilor Soarelui; și că, în cele din urmă, în sine, el cuprinde cauza negenerată a lucrurilor generate și, mai departe, și înainte de aceasta, cauza eternă și permanentă a vieții trupurilor nepieritoare.”²⁶

Așadar, Zeul Helios este un zeu inteligent, dar având un statut cu totul aparte. El este Mediatorul și Mesagerul prin excelență, pentru că este imaginea cea mai autentică a Unului, pe care acesta o propagă, în locul său, în toate sferile realității, pentru a-i suplini prezența și a-i exercita forța de acțiune. De aceea, spre deosebire de toți ceilalți zei inteligenți, el este atotputernic și nu are niciun corespondent în pleiada zeilor inteligibili. Corespondentul său la nivelul suprem este chiar Unul.

Helios nu se situează în lumea inteligibilă, pentru că acolo, dată fiind extrema ei proximitate cu Unul sau Binele, acesta este cel care îi este centrul și, prin urmare, o organizează și o conduce în mod direct, nemijlocit, chiar dacă se plasează dincolo de ea sau deasupra ei. În cadrul acestei lumi, Unul nu are nevoie de niciun substitut, deci nici de vreo imagine sau de vreun intermediar. În schimb, tot ce se etalează dedesubtul lumii inteligibile, pentru că nu mai poate avea contact direct cu Unul, se raportează la Helios ca la un substitut al Unului sau Binelui. De aceea Iulian îl și numește pe Helios „adevăratul fiu al Binelui”²⁷.

Practic, în sfera inteligentă, ca și în cadrul lumii sensibile, Helios este suveranul sau regele. Pentru zeii inteligenți, el joacă același rol pe care îl îndeplinește Unul față de zeii inteligibili, adică este centrul în jurul căruia ei gravitează, primind în felul acesta din partea lui existență, ordine, frumusețe, unitate și perfecțiune, pe care el însuși, în calitate de imagine a Unului, le deține la un nivel superior.

„Iar el însuși, în întregime, de vreme ce este fiul a ceea ce este cel dintâi și cel mai mare, și anume Ideea Binelui, și subzistă din veșnicie în regiunea substanței sale permanente, a primit și stăpânirea asupra zeilor intelectuali și el însuși distribuie zeilor intelectuali acele lucruri a căror cauză este Binele pentru zeii inteligibili. Acum, Binele este, presupun, cauza frumuseții,

²⁶ Julian, *Hymn to King Helios*, ed.cit., pp. 157-158.

²⁷ *Ibidem*, p. 160.

existenței, perfecțiunii și unității zeilor inteligibili, conectându-i și iluminându-i cu o putere care lucrează spre bine. În consecință, Helios dăruiește aceste calități și zeilor intelectuali, deoarece a fost numit de către Bine să-i stăpânească și să-i guverneze, chiar dacă ei au apărut și au luat ființă împreună cu el și asta s-a întâmplat, presupun, pentru ca acea cauză care se aseamănă cu Binele să poată călăuzi zeii intelectuali către binecuvântări pentru toți și să poată reglementa toate lucrurile conform rațiunii pure.”²⁸

În plus, în virtutea splendorii sau a „strălucirii” sale raționale, Helios le conferă tuturor zeilor intelectuali „facultatea de a gândi și de a fi înțeleși de gândire”²⁹, facilitându-le, astfel, cunoașterea lumii inteligibile. Putem, de aceea, să spunem că „iluminarea” pe care el le-o acordă acestora reprezintă însuși adevărul; căci datorită acestei iluminări sau „lumini” pot ei accede la inteligibil, așa cum, datorită luminii soarelui, ochii pot vedea lucrurile sensibile. Dar în felul acesta Helios transmite forța creatoare, plină de viață, de la zeii inteligibili către zeii intelectuali, care, în calitate de cauze demiurgice directe, o vor exercita apoi asupra lumii sensibile, sub atenta lui supraveghere și coordonare.

Este evident faptul că aceste forțe de dominare și de acțiune Helios nu le poate primi de la niciunul dintre zeii inteligibili, după cum nici de la totalitatea lor, ci doar de la Unul, din a cărui substanță sau esență el provine / emană în mod nemijlocit, și căruia i se subordonează în mod direct și permanent, implementând pura raționalitate a Binelui într-o sferă situată mai jos decât imediata lui proximitate. În felul acesta Helios ocolește sau transgresează lumea inteligibilă, adică acel nivel de realitate care, din punct de vedere strict ontic, se bucură de o demnitate superioară în raport cu sine, dar față de care el se dovedește a fi independent.

Într-o anumită privință, Helios este investit cu un rol chiar mai important decât cel al lumii inteligibile, de vreme ce nu rămâne cantonat pe un singur palier de existență, cel al realității inteligente, de care el ține de drept, ci are sarcina expresă ca, în calitate de mesager și reprezentat sau substitut al Unului, să parcurgă toate nivelurile realității, acționând în maniere diverse, deopotrivă pe orizontală și pe verticală, generând, mediind, transgresând și conferind tuturor elementelor din cadrul lor atributele stabilite de către Unu.

²⁸ *Ibidem*, pp. 148-149.

²⁹ *Ibidem*, p. 161.

„Căci, fiindcă este adevăratul fiu al Binelui și din el și-a primit soarta binecuvântată în plinătatea desăvârșirii, el însuși împărtășește acea binecuvântare zeilor intelectuali, dăruindu-le o natură binefăcătoare și desăvârșită. Aceasta este atunci una dintre lucrările lui. Iar o a doua lucrare a zeului este cea mai perfectă distribuire a lui de frumusețe inteligibilă printre formele intelectuale și imateriale. (...) Trebuie deci să afirmăm că urmașul negenerat, în frumusețea sa inteligibilă și eternă, călăuzește cauza generatoare în lumea vizibilă, pe care acest zeu a chemat-o la existență și o ține lângă el și îi atribuie și rațiunea perfectă. (...) Pe lângă acestea, o altă activitate minunată a lui Helios, Regele a Toate, este aceea prin care el le conferă un destin superior raselor mai nobile – mă refer la îngeri, daimoni, eroi și acele suflete divizate care rămân la nivelul modelului și al arhetipului și nu se abandonează niciodată ele înseși trupurilor.”³⁰

În urma acestei activități permanente și intense, Zeul Helios, funcționând ca un veritabil liant sau ca o punte de legătură între toate treptele de realitate, este cel care reușește să asigure coeziunea, unitatea și armonia întregii existențe, pe care o menține, astfel, sub tutela și sub auspiciile Unului, căruia îi reconfirmă, în fiecare clipă, statutul de principiu unic, transcendent și absolut. De aceea am putea spune că, în virtutea excelenței sale, datorată relației privilegiate pe care o are cu Unul sau Binele, Zeul Helios acoperă sau cuprinde în sine toată sfera realității inteligente. Pentru că, în fond, așa după cum zeii inteligibili etalează cu aproximație conținutul ascuns, inefabil al Unului, zeii inteligenți nu sunt, nici ei, nimic altceva decât diverse funcții ale lui Helios, care este imaginea cea mai apropiată a Unului – funcții pe care acesta le dezvoltă și le individualizează, conferindu-le o oarecare autonomie în privința acțiunii lor asupra lumii sensibile.

„Cu toate acestea, forțe clar perceptibile coboară în această lume și de la ceilalți zei intelectuali. Or, ce înseamnă asta? Nu îi excludem pe ceilalți atunci când afirmăm că lui Helios i-a fost atribuită conducerea? Nu, mai degrabă, cred că este corect să crezi în invizibil, pe baza a ceea ce este vizibil. Căci, așa cum acest zeu pare să completeze și să adapteze lui însuși și universului puterile pe care ceilalți zei le-au acordat pământului pentru toate lucrurile, tot așa trebuie să credem că există și relații între zeii invizibili; modul lui de raportare fiind cel al unui lider, în timp ce modurile de raportare ale celorlalți sunt în același timp în armonie cu ale lui.”³¹

³⁰ *Ibidem*, pp. 160-161.

³¹ *Ibidem*, pp. 153-154.

Tocmai pentru că zeii intelectuali sunt funcții ale lui Helios, Iulian este îndreptățit să afirme că ei sunt emanați în același timp și împreună cu Zeul Helios³², din aceeași esență primară și, deopotrivă, substanță creatoare a Unului, aflată la începutul sau la apogeul manifestării sale. Pe de altă parte, în ciuda identității generice a naturii lor, Zeul Helios are o esență proprie, autosuficientă, distinctă de cea a tuturor celorlalți zei intelectuali, iar acest lucru se datorează tocmai funcției sale specifice, cu adevărat unice, pe care deja am amintit-o: aceea de mediator între toate nivelurile de realitate, cărora, prin apropierea și cuprinderea lor comună în aria forței de iradiere a Unului, le asigură indestructibila unitate, dar fără să suporte niciun fel de amestec din partea niciuneia dintre ele.³³

În plus, tocmai pentru că, practic, guvernează asupra tuturor în numele Unului sau Binelui, investit fiind de către acesta cu o putere neîngrădită, Helios este cu adevărat liber, nesupus niciunei constrângeri din partea niciunui alt zeu, fie el sensibil, intelectual sau inteligibil, ci, dimpotrivă, capabil să exercite constrângeri, cel puțin asupra zeilor sensibili și a celor inteligenți.

Soarele – corespondent al Zeului Helios în lumea vizibilă

Situat, în mod formal, în zona inteligentă, alături de ceilalți zei inteligenți, dar investit din punct de vedere funcțional cu o demnitate superioară și unică, Zeul Helios străbate în lung și-n lat diversele straturi ale realității, având drept supraordonat direct și corespondent în Absolut pe Unul. În lumea vizibilă, corespondentul său este Soarele, cel mai important dintre zeii sensibili și demiurgul acestei lumi. De fapt, Soarele sensibil, ca disc vizibil, luminos, este însuși zeul Helios, autenticul demiurg, care-și conferă sieși o altă haină decât cea inteligentă, haina materialității. Raporturile dintre Soare și zeii sensibili sunt similare aceloră dintre Helios și zeii inteligenți, căci Soarele, situat în centrul universului sensibil, le conferă tuturor aceleași benefice daruri: existență, perfecțiune, frumusețe, coeziune, toate trimise din partea Unului.

„Helios, Regele a Toate, chiar cel care din veșnicie a plecat din substanța generatoare a Binelui: chiar cel care este cel mai mediator dintre zeii intelectuali mediatori; care îi umple de continuitate și frumusețe nesfârșită și supraabundență, de putere generativă și rațiune perfectă, cu toate

³² *Ibidem*, p. 149.

³³ *Ibidem*, p. 154.

binecuvântările deodată și independent de timp! Și acum el luminează propriul său sălaș vizibil, care din veșnicie se mișcă ca centrul întregului cer, și dă o parte de frumusețe inteligibilă întregii lumi vizibile și umple cerurile întregi cu același număr de zei pe care îi conține în sine în formă intelectuală. <Iar> acest Helios vizibil este cauza pentru zeii vizibili a tot atâtea binecuvântări pe cât am spus că puternicul Helios le dă zeilor intelectuali.”³⁴

De altfel, așa după cum zeii intelectuali sunt funcții ale „puternicului Helios”, tot așa și zeii sensibili sunt funcții ale Soarelui, așa încât Iulian își permite să identifice Soarele și, implicit, pe Helios, cu toți ceilalți zei importanți ai panteonului greco-roman: Zeus, Hades, Serapis, Apollo, Dionysos, Asclepios, Atena sau Afrodita. Prin lumina care se răspândește peste tot prin intermediul razelor sale, Soarele face legătura între lumea vizibilă și sfera invizibilă a realității inteligente, căci lumina nu este ceva corporal, ci doar forma, calificată de Iulian drept „divină”, pe care o îmbracă diafanul, adică materia simplă, inefabilă, necorporală, care pătrunde, totuși, în toate corpurile din univers, deoarece stă la baza elementelor acestora, în calitate de formă comună a lor.³⁵ Aceste elemente, pe care tradiția greacă le-a identificat încă de la Anaximandros drept structuri ale „apeiron”-ului, sunt în număr de patru: apa, aerul, focul și pământul. În plus, în acord cu fizica vremii, inspirată de Aristotel, Iulian adaugă un „al cincilea element”, substanță sau corp, căruia nu-i conferă un nume propriu, dar care poate fi echivalat cu ceea ce alți filosofi au numit „entelechie” sau „eter”.

Despre diafan Iulian ne spune că el este adus din starea de potență în act tot datorită luminii, forma sa, care, în felul acesta, îi conferă și vizibilitate, o proprietate pe care ea o acordă, de altfel, tuturor lucrurilor lumii sensibile. În schimb, celui de al cincilea element, Iulian îi conferă o putere aparte, aceea de a susține întreaga lume, căreia îi asigură unitatea, împiedicând degradarea și evadarea elementelor ei din univers. Acest al cincilea element deține, astfel, calitatea de temei sau păzitor imediat al lumii sensibile, dar el are, de fapt, în spatele său, fundamente mult mai puternice decât sine: lumea inteligibilă și Unul. Ceea ce este, însă, important este legătura esențială dintre acest al cincilea element și razele soarelui, deoarece, practic, ele sunt totuna.

³⁴ *Ibidem*, pp. 172, 149.

³⁵ *Ibidem*, p. 149.

„Acest univers divin și cu totul frumos, de la cea mai înaltă boltă a cerului până la limita cea mai de jos a pământului, este ținut împreună de providența continuă a zeului, a existat din veșnicie negenerat, este nepieritor pentru toate timpurile viitoare și este păzit imediat prin nimic altceva decât Substanța a cincea, a cărei culme sunt razele soarelui. <Căci> nu este vizibilă și în ceruri, călătorind pe orbita ei, natura celei de-a cincea Substanțe, care leagă și comprimă împreună toate părțile, ținând împreună lucruri care, prin natura lor, sunt predispuse să se împrăștie și să se îndepărteze unele de altele?”³⁶

Prin urmare, în conformitate cu viziunea filosofică a lui Iulian, am putea să desfășurăm următorul raționament: lumea sensibilă are drept fundament al cincilea element, cel care o susține, mai mult decât celelalte patru, în mod direct, nemijlocit; în cea mai înaltă sau concentrată formă de manifestare a lor, razele soarelui produc cel de al cincilea element; (sau: în forma sa cea mai pură, cea mai înaltă, adică în manifestarea sa culminantă, al cincilea element nu este altceva decât razele de soare); deci esența sau principiul celui de al cincilea element îl reprezintă razele soarelui, adică lumina. În concluzie: lumea este făcută din lumină, lumea este, în esență, lumină.

Dar izvorul, sau, mai degrabă, sediul, ori receptacolul acestei lumini vizibile, chiar dacă necorporale, nu este altul decât Soarele, „avatarul”, în cadrul cosmosului material, al „puternicului Helios” din sfera inteligentă. De aceea, Soarele, dincolo de faptul că are rolul ordonator principal la nivelul cerului și al pământului, datorită capacității lui generatoare fără limită, prin care îi conferă forme materiei sensibile, precum și datorită infinitelor binefaceri pe care le răspândește asupra tuturor ființelor din univers, poate fi socotit drept părinte al acestei lumi și, prin urmare, într-un mod pe deplin justificat, „tatăl comun al întregii omeniri”³⁷.

Interesant este faptul că, în calitate de „părinte”, Soarele cosmic nu este în întregime răspunzător decât de corpul nostru, pentru că sufletul nu poate ține în mod strict de lumea materială, iar Iulian ne spune că sufletele nu provin doar de la Soare ci, totodată, de la ceilalți zei.³⁸ Într-adevăr, în virtutea laturei lor spiritual-cognitive, mediul propriu al sufletelor nu poate fi decât zona inteligentă, acolo unde, după modelul din *Phaidros*, sufletele ar putea să stea sub tutela diferiților zei, în „cortegiul” cărora se

³⁶ *Ibidem*, pp. 148, 155.

³⁷ *Ibidem*, p. 147.

³⁸ *Ibidem*.

încolonează pentru a realiza expediții periodice către Ființă³⁹. Pe de altă parte, în calitate de entități complexe, locul de drept al sufletelor este lumea inteligibilă, zona privilegiată de unde ele coboară pe pământ printr-un act creator al lui Helios, și către care Soarele, identificat de Iulian cu Hades, le înalță ulterior pe cele meritorii, după ce le-a desfăcut de legăturile cu viața terestră.⁴⁰

De fapt, acela care patronează întreaga zonă aflată sub lumea inteligibilă este Helios, zeul care, combinând în sine, într-o manieră proprie, cele două forțe de coeziune distincte aflate la extremitățile realității – cea din sfera inteligibilă și cea care acționează în cadrul cosmosului – realizează autentică și complexă mediere între lumea inteligibilă și cea sensibilă. Rezultă de aici că cel care este cu adevărat „tată”, deopotrivă al oamenilor și al universului, este chiar Helios, zeul unic, atotputernic, imaginea cea mai autentică a Unului și „trimisul” acestuia de-a lungul tuturor palierelor realității, fiind investit cu rolul de a-l suplini în atribuții și de a-i impune raționalitatea absolută. Iar în aceeași măsură în care este „tată”, Zeul Helios este și suveran, adică rege. De aceea el și este identificat de Iulian cu Zeus.⁴¹ Astfel, din punctul său de vedere, „există o stăpânire egală și identică a lui Helios și a lui Zeus asupra creației separate care este anterioară substanțelor, în regiunea cauzelor absolute care, separate de creația vizibilă, au existat anterior acesteia”⁴². Mai mult decât atât:

„...și fenomenele lumii noastre mărturisesc, de asemenea, acest lucru. Pe unele forme el le desăvârșește, pe altele le face, sau le împodobește, sau le trezește la viață, și nu există un singur lucru care, în afară de puterea creatoare derivată din Helios, să poată ieși la lumină și la naștere. (...) Pentru că răspândirea razelor sale peste tot universul și puterea unificatoare a luminii sale dovedesc că este maestrul lucrător care dă existență individuală la tot ceea ce este creat.”⁴³

Prin urmare, „puternicul Helios” este izvorul real sau generatorul deopotrivă al clarității sau luminării inteligente, de o maximă puritate, și al luminii vizibile, care posedă, la rândul ei, o puritate divină, nedegradabilă,

³⁹ Platon, *Phaidros*, 246a-247e, traducere Gabriel Liiceanu, în Platon, *Opere IV*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, pp. 442-445.

⁴⁰ Iulian, *op.cit.*, p. 151.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 151, 159-160, 165.

⁴² *Ibidem*, p. 160.

⁴³ *Ibidem*, pp. 155-156.

astfel încât nu suportă amestecul cu lucrurile sensibile – amândouă fiind, în egală măsură, propriile sale activități. Sau, cu alte cuvinte, lumina răspândită de Soarele sensibil în univers nu este altceva decât maniera specifică prin care permanenta iluminare din cadrul sferei inteligente se manifestă în lumea noastră.

Datorită tuturor acestor virtuți ale sale, intens active și esențial mediatizatoare, Zeul Helios ne apare ca fiind locțiitorul sau substitutul Unului sau Binelui în toate sferile plasate sub sfera inteligibilului, deci un fel de co-regent al acestuia, autenticul rege „secund” al întregii realități.

Structura sau sistemul realității

Având în vedere multiplele aspecte care ni s-au dezvăluit în cadrul analizei naturii și a funcțiilor Zeului Helios, putem să schițăm acum structura sau sistemul realității așa cum se configurează el în viziunea lui Iulian. Astfel, se observă că avem de-a face cu mai multe niveluri de realitate, subordonate ierarhic. În primul rând, este vorba de:

Unul sau **Binele**. Acesta este, din punct de vedere metafizic, realitatea primordială, absolută, deplină, suverană și temeiul a tot ce există. Unul este centrul unic, simplu, necompus, monada care concentrează în sine întreaga realitate, cuprinzând în substanța sa tot ceea ce el însuși va etala ulterior prin creație, adică prin emanație. Ca urmare a acestui proces creator-revelator, în jurul Unului, ca niște cercuri concentrice din ce în ce mai largi, se reliefează toate celelalte niveluri de existență, care, din acest punct de vedere, pulsează și se rotesc în jurul lui, dar, din perspectiva demnității lor ontice, se poziționează sub el.

Datorită faptului că Unul este cea mai pură sau cea mai înaltă expresie a tot ceea ce este, el este însăși Ideea de Ființă, iar Ființa este totalitatea ființelor inteligibile, adică lumea inteligibilă. Cu alte cuvinte, Ființa este inteligibilul total. Prin urmare, Unul este deasupra inteligibilului total, deasupra Ființei, este principiul Ființei. În virtutea statutului său de Principiu, el le conferă tuturor ființelor unitate, deci coeziune, bunătate, frumusețe, forță și perfecțiune, în limitele tipului de existență pe care fiecare îl reprezintă. De altfel, el însuși deține sau exprimă la nivelul suprem toate aceste atribute, și, de aceea, el este modelul absolut pentru fiecare. Iar pentru că nicio ființă nu poate exista în lipsa acestor atribute, fie ele deținute la un nivel minim, prin acest dar al atributelor enunțate mai

sus, Unul le acordă existență tuturor ființelor și le susține pe toate în existență.

Unul se situează în vârful sau deasupra lumii inteligibile, pentru că rămâne întotdeauna inefabil, ascuns, inaccesibil oricui, așa încât tot ceea ce se poate afla despre el nu se obține decât în mod indirect, prin cercetarea lumii inteligibile, care, prin însăși statutul și natura ei, se lasă accesată de inteligență. În același timp, el este centrul imediat al acestei lumi, pentru că este temeiul ei, creatorul ei, iar ea nu se poate detașa cu adevărat de el, nefiind altceva decât un satelit menit să graviteze continuu în jurul său.

Lumea inteligibilă. Aceasta este locul propriu sau lăcașul zeilor inteligibili și formează primul cerc din jurul Unului, permanent contiguu acestuia. Ea este prototipul absolut pentru lumea sensibilă, deoarece aici se află esențele tuturor lucrurilor, esențe care participă la natura divină și joacă rolul de cauze, forme ideale sau modele raționale primare pentru lucruri. De aceea lumea inteligibilă posedă o inepuizabilă energie vitală, creatoare, care este transmisă, prin intermediari, în primul rând prin Zeul Helios, până la ultimile zone ale lumii sensibile.

Lumea inteligibilă reprezintă desfășurarea esenței autentice a Unului, dezvăluirea sau etalarea întregului său conținut absolut, dar într-o formă încă foarte apropiată de acesta, de superconcentraționismul lui primar, deci la nivelul strict, al purului inteligibil. Ea se prezintă ca un fel de dedublare a Unului sau ca o aparentă multiplicare a acestuia, dar care rămâne sub strictul lui control, fiind cuprinsă în continuare de către Unu și plasată la un nivel inferior acestuia.

Prin urmare, acest prim cerc din jurul Unului este întregul inteligibil, adică Ființa, care este plurală, multiplă, cuprinzând totalitatea ființelor inteligibile, fiind perfect accesibilă cunoașterii realizate de către zeii inteligenți. În același timp, în ciuda pluralității sale, în cadrul Ființei se manifestă cu putere forța de coeziune a Unului, și de aceea Ființa se bucură de o unitate profundă, manifestată la cel mai înalt nivel. Așadar, în calitate de întreg inteligibil, fiind anterioară, ca întreg, tuturor elementelor sale, lumea inteligibilă este una și unitară. Iar în virtutea acestei depline unități, care îi strânge într-un tot diversitatea părților componente, lumea inteligibilă este perfectă.

În cadrul lumii inteligibile, alături de cauzele inteligibile, stau zeii inteligibili. Care este, mai precis, rolul acestora?

Zeii inteligenți, avându-l în frunte pe Helios în calitate de conducător și mediator al lor, constituie cel de al doilea cerc din jurul Unului, plasându-se imediat sub lumea inteligibilă și desupra cerului sensibil. Prin specificul lor, ei nu sunt vizibili. Ordinea lor o reproduce, la un nivel inferior, pe cea a zeilor inteligibili; totuși, ei nu formează împreună o lume, ci sunt doar, în sfera metafizică, o dedublare de natură reflexiv-cognitivă a zeilor inteligibili, adică reflexiile sau imaginile lor pe planul inteligenței active, auto-cunoscătoare, cu alte cuvinte, conștiința lor de sine.

Deoarece acest act auto-reflexiv al subiectului înseamnă punerea sa ca obiect al său, el presupune un recul inevitabil, o detașare de sine, iar rezultatul lui constituie un alt nivel de realitate, subordonat, desigur, celui pe care îl vizează, dar, cu toate acestea, analog, de vreme ce fiecare zeu inteligent își are drept corespondent un zeu inteligibil, „situat” în lumea inteligibilă, și reciprocă. De aceea zeii inteligenți reprezintă un sistem distinct, cu o individualitate proprie, rămânând undeva în partea inferioară sau la extremitatea zonei metafizicului.

În același timp, ordinea zeilor inteligenți este perfect analogă și cu aceea desfășurată sub ochii noștri de către zeii sensibili ai universului, pe care o preced din punct de vedere ontic și o prefigurează din punct de vedere structural. Iar așa cum în lumea sensibilă Soarele se situează în centrul universului și al tuturor planetelor și astrilor, tot așa zeii inteligibili se grupează în jurul lui Helios, care este punctul lor de reper fundamental și coordonatorul tuturor mișcărilor acestora.

Situându-se între lumea sensibilă și cea inteligibilă, zeii inteligenți au funcția de mediatori, fiind cureaua de transmisie sau instrumentul prin care zeii inteligibili acționează în cadrul lumii sensibile. De fapt, cei care au un rol direct, eminent activ în configurarea și funcționarea lumii sensibile, sunt tocmai zeii inteligenți, care sunt investiți de Iulian cu rangul de cauze eficient-creatoare, adică demiurgice, coordonate de către Helios, adevăratul demiurg. În schimb, zeii inteligibili sunt cauze formale, modelatoare, care primesc acest rol direct de la cauza unică și modelul suprem al tuturor lucrurilor, Unul sau Binele.

Lumea sensibilă, înconjurată de zeii sensibili și având Soarele în centrul său, reprezintă ultimul nivel de realitate, formând cel de al treilea cerc din jurul Unului sau Binelui, în care materia este informată conform modelelor existente în lumea inteligibilă. Zeii inteligenți, în frunte cu „puternicul Helios”, sunt cei care intermediază și fac posibilă această informare.

Chiar dacă este de natură materială și supusă devenirii, iar majoritatea lucrurilor corporale din cadrul ei sunt perisabile, lumea, în ansamblul său rămâne, totuși, un întreg coerent și deosebit de stabil. Ea există din eternitate și va exista pentru eternitate, fiindcă este menținută continuu în ființă de activitatea Soarelui și a tuturor celorlalți zei sensibili, activitate coordonată tot de către Soare. De altfel, această lume este și ea una divină, de vreme ce cauza ei este divină, iar în ea se manifestă divinități specifice, adică sensibile.

Astfel, toate corpurile cerești: soarele, planetele, luna, constelațiile, stelele fixe⁴⁴, care înconjoară, practic, lumea, sunt zei sensibili. Ei își au, fiecare, într-o primă instanță, corespondenții în zeii inteligenți, care se situează pe o treaptă de existență imediat deasupra lor. Cum, la rândul lor, zeii inteligenți își au, fiecare, corespondenții în lumea inteligibilă, rezultă că putem admite o corespondență între zeii sensibili și cei inteligibili, ceea ce înseamnă că numărul, sau, mai degrabă, diversitatea zeilor sensibili se suprapune cu cea a zeilor inteligenți și, implicit, a zeilor inteligibili.

La fel ca și lumea inteligibilă, pentru că strânge într-un ansamblu unitar toate elementele care o compun, lumea sensibilă este perfectă. De altfel, conform unei poziții teoretice comune în cadrul Antichității, ea este socotită o ființă vie, care posedă deopotrivă corp, suflet și inteligență, care împreună constituie o singură natură. Numai că, în vreme ce unitatea lumii inteligibile este rezultatul intervenției sau emanației directe a Unului, cea a lumii sensibile se realizează într-o manieră multimediată, fiindcă se datorează celui de al cincilea corp manifest în cadrul universului, și pe care Iulian îl asimilează cu razele soarelui.

Toate aceste structuri de realitate, care își au fiecare locul și rolul foarte bine determinate în cadrul acesteia, formează împreună un întreg armonios și indestructibil, care constituie, dintotdeauna și pentru eternitate, tot ceea ce poate să existe. Iar fermentul, elementul eminent activ al acestei perfecte coeziuni nu este altul decât Zeul Helios, instrumentul prin care se manifestă în mod concret forța și raționalitatea Unului sau Binelui, care reprezintă principiul absolut al existenței.

⁴⁴ În Antichitatea greacă, astronomii numeau planetele „stele rătăcitoare”, iar, prin opoziție cu ele, celelalte corpuri cerești, „stele fixe”.

Concluzii

Concluzionând acum analiza noastră asupra concepției Împăratului Iulian privind statutul Zeului Helios în cadrul realității și a raporturilor lui cu principiul tuturor lucrurilor, putem spune că Unul sau Binele este centrul a tot ceea ce există; el este regele a tot, rege suprem, iar Helios este și el tot rege, însă doar unul secund, prin delegație, investit în această funcție de către Unu, care și-a transmis majoritatea atribuțiilor sale lui Helios, rămânând ca el să-l dirijeze din „înalt”, sau din umbră. De fapt, Unul își păstrează exclusiv pentru sine sfera lumii inteligibile, aceea care se bucură de stricta contiguitate cu Unul și care deține cea mai înaltă doză de hieratism metafizic, cu excepția Unului însuși, sau a Binelui, adică a Principiului.

În lumea inteligibilă, dominația Unului nu numai că este totală, ca peste tot altundeva, de altfel, dar ea este și directă, nemijlocită. La acest nivel, Helios, practic, nu există. El nu are, deci, un corespondent direct în inteligibil, asemenea tuturor celorlalți zei intelectuli, căci „omologul” său nu este altul decât însuși Unul sau Binele. În schimb, Helios tronează cu deplină putere, primită de la Unu, asupra întregii realități inteligente și sensibile, ordonând-o, dirijând-o, susținând-o, de foarte multe ori punându-și în acțiune în mod direct capacitatea generatoare, care nu este alta decât tot cea a Binelui, într-una din manifestările sale concrete.

Dacă ne raportăm la concepția lui Plotin, Helios din viziunea Împăratului Iulian concentrează în sine Inteligența și Sufletul (ipostazele Principiului aflate sub Unu), iar, în plus, elemente de graniță cu lumea sensibilă sau chiar ale acesteia: sufletul universului și un zeu cosmic precis: Zeul Soare. În același timp, spre deosebire de Iamblichos, care nu admitea decât două categorii de zei: sensibili și inteligibili, Iulian introduce zeii inteligenți, cu statut intermediar între celelalte categorii, și al căror principal exponent este Helios.

„O altă trăsătură destul de «neortodoxă» a concepției lui Iulian este importanța proporțională a celor trei sfere în comparație una cu alta. Pentru neoplatoniștii «ortodocși» există o ierarhie clară de sus în jos, de la «Unu», aflat deasupra *kosmos*-ului *noetos*, până la lumea noastră a percepției senzoriale, în timp ce pentru Iulian cea mai importantă sferă pare să fie cea din mijloc, adică *kosmos*-ul *noeros*, al cărui centru este Regele Helios: pe el Iulian îl înfățișează ca pe o figură mediatoare supremă care ține împreună

toate cele trei sfere ale lumii și astfel Regele Helios devine cea mai importantă entitate a acestei structuri cosmologice.”⁴⁵

Procedând în felul acesta, pe de o parte, Iulian simplifică și scurtează ierarhia divinului din cadrul tradiției neoplatociene, permițând treceri mult mai directe de la nivelul superior la cele inferioare, dar, pe de altă parte, o complică, acordând o atenție specială ideii de mediere. John M. Dillon consideră că viziunea metafizică pe care o construiește Iulian în imnul său este una inspirată atât de *Oracolele Caldeene* și de scrierile exoterice ale lui Iamblichos, cât și de lucrările medioplatonicului Numenius, iar aceasta este astfel construită tocmai „pentru a evidenția rolul central pe care el dorește să i-l atribuie lui Helios în schema lucrurilor”⁴⁶ – ceea ce este adevărat.

În ceea ce mă privește, consider că toate aceste abateri de la linia tradițională de gândire a neoplatonismului evidențiază următoarele aspecte importante:

- în primul rând, faptul că Iulian nu era un neoplatonist profesionist, care să fie atent cu precădere la fidelitatea poziției sale teoretice față de concepția înaintașilor;

- în al doilea rând, că școlile filosofice din Antichitate admiteau în interiorul lor libertatea de gândire, diversitatea de opinii, expunerea personală, „neortodoxă”, a elementelor de doctrină;

- în sfârșit, că punctul său de vedere filosofico-teurgic se conturează dintr-o dublă nevoie: cea de clarificare teoretico-spirituală personală și aceea de rezolvare, în calitate de Împărat și, implicit, de Pontifex Maximum, a crizei religiei politeiste din cadrul epocii sale, care se prefigura, din ce în ce mai pregnant, și ca o criză politică.

De fapt, atunci când Iulian îi atribuie lui Helios toate virtuțile divinului și face din el imaginea privilegiată a Principiului, cauza unică a universului, atunci când îi conferă calificativul de „Rege”, cu referire directă la rolul său îndelungat de simbol al puterii imperiale, el încearcă să îi transfere acestuia, și, în mod evident, întregului sistem al zeilor tradiționali, aura de măreție și autoritatea pe care Imperiul le mai avea încă

⁴⁵ Heinz-Günther Nesselrath, “Julian’s Philosophical Writings,” in Stefan Rebenich and Hans-Ulrich Wiemer (eds.), *A Companion to Julian the Apostate*, Leiden and Boston, Brill, 2020, p. 61.

⁴⁶ John M. Dillon, *The Platonic Heritage. Further Studies in the History of Platonism and Early Christianity*, London and New York, Routledge, 2016, p. 112.

în ochii supușilor săi, iar în felul acesta să contribuie la stoparea declinului vechii religii și a avântului creștinismului. Totodată, este posibil ca speranța lui ascunsă să fi fost aceea ca, printr-un efect oarecum circular, revigorarea vechilor culte să îi confere și mai mult respect public instituției imperiale, care de-a lungul ultimelor secole primise numeroase și puternice lovituri.

BIBLIOGRAFIE

- ANTON, John P. 1992. "Theourgia – Demiourgia : A Controversial Issue in Hellenistic Thought and Religion," in *Neoplatonism and Gnosticism*, ed. Richard T. Wallis, assoc. ed. Jay Bregman. Albany: State University of New York Press. 09-32.
- DILLON, John M. 2016. *The Platonic Heritage : Further Studies in the History of Platonism and Early Christianity*. London and New York : Routledge.
- GWYNN, David M. 2015. *Christianity in the Later Roman Empire : A Sourcebook*. London and New York : Bloomsbury.
- JULIAN, 2017. *Hymn to King Helios, dedicated to Sallust*, in *Complete Works of Julian*. translation by Wilmer C. Wright. Hastings : Delphi Classics, 146-174.
- JULIAN. 2017. *Hymn to the mother of the gods*, in *Complete Works of Julian*, translation by Wilmer C. Wright. Hastings : Delphi Classics, 177-198.
- JULIAN. 2017. *Fragment of a Letter to a Priest*, in *Complete Works of Julian*, translation by Wilmer C. Wright. Hastings : Delphi Classics, 314-329.
- JULIAN. 2017. *Misopogon*, in *Complete Works of Julian*," translation by Wilmer C. Wright. Hastings : Delphi Classics, 363-396.
- JULIAN. 2017. *Against the Galileans*, in *Complete Works of Julian*," translation by Wilmer C. Wright. Hastings : Delphi Classics, 618-658.
- NESSELRATH, Heinz-Günther. 2020. "Julian's Philosophical Writings," in *A Companion to Julian the Apostate*, eds. Stefan Rebenich and Hans-Ulrich Wiemer. Leiden and Boston : Brill, 38-63.
- PLATON, *Phaidros*, traducere Gabriel Liiceanu, în *Platon, Opere IV*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- SMITH, Andrew. 2012. "Julian's *Hymn to King Helios*: the economical use of complex Neoplatonic concepts," in *Emperor and Author. The Writings of Julian the Apostate*, eds. Nicholas J. Baker-Brian and Shaun Tougher. Swansea : The Classical Press of Wales, 229-237.
- SMITH, Rowland. 1995. *Julian's Gods. Religion and philosophy in the thought and action of Julian the Apostate*. London and New York : Routledge.
- TEITLER, H. C. 2017. *The last pagan emperor : Julian the Apostate and the war against Christianity*. New York : Oxford University Press.